

“EVRENSEL DÜŞÜNCE” VE “YEREL KİMLİK” KISKACINDA BİR “VAR OLMA” ÇABASI: KENTLİLEŞEN ALEVİLİĞİN KÜLTÜREL KİMLİK ARAYIŞI

Cemal Salman*

ÖZET

Küreselleşme diye adlandırılan süreç, toplumsal ve hatta doğal hayatın hemen bütün alanlarına nüfuz ederken, bir “yerel” kimlik olarak Alevilik de bu süreçten payına düşeni almaktadır. Alevilik, bu süreçte özü itibariyle “evrensel” denebilecek kimi değerler, düşünceler, inanç ve kültür kodları ile, yine aynı derecede önemli “yerel” kimlik sorunlarına ilişkin olmak üzere, hem kendi içinden hem dışarıdan gelen iki yönlü bir etkinin kısılcasına girmektedir. Bu kısa çalışma, genel hatlarıyla, küreselleşme sürecinde Aleviliğin karşı karşıya bulunduğu değişim olgusuna, ‘evrensel’ gelişmeler karşısında ‘yerel’ var olma çabası biçiminde kendini gösteren “kısaca” ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın odağında, Aleviliğin içinde bulunduğu değişim “kısaca” yer almaktadır. Tartışma, küreselleşme-ulus/ulus devlet-kentleşme ve Alevî kimliği ekseninde biçimlenecektir. Çok kaba hatlarıyla küreselleşme kavramına, küreselleşme etrafında dönen tartışmalara ve küreselleşmenin genel etkilerine değinildikten sonra, kavramın öncelikle ve çok kısaca “ulus” ve “ulus devlet” yapıları üzerindeki etkilerine bakılacak,

* Gazi Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Doktora öğrencisi: cemalsalman@mynet.com

oradan bu çerçevede içerisinde Alevî kimliğinin yaşanan değişimlerden etkilenip etkilenmediğine, bir etkilenme varsa bunların hangi noktalarda kendini gösterdiğine ışık tutulacaktır.

Şüphesiz, küreselleşme, ulus, kimlik, Alevilik gibi kapsamı geniş, içeriği yoğun kavramları böyle kısa bir çalışma içerisinde bütün boyutlarıyla ve yönleriyle ele almak oldukça güçtür. Bu nedenle çalışma, kavramların pek çok bilimsel-akademik çalışmayla etraflıca ortaya konmuş tanımlarından, içeriklerinden, boyutlarından çok, bunları yalnızca kısaca hatırlatmakla yetinerek, esas itibariyle bu kavramların birbirleriyle ilişkileri, karşılıklı etkileşimleri ve özellikle Aleviliğin küreselleşme sürecindeki “yerel” konumu ve kentleşme olgusu karşısında geçirdiği dönüşüm üzerinde yoğunlaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Alevilik, Kimlik, Kentleşme, Değişim.

Giriş

20. yüzyıl, pek çok bakımdan insanlık tarihine önemli dönemeçler, yenilikler, kavramlar, değerler katan bir tarih kesiti oldu. Henüz yüzyılın başında yaşanan büyük savaş ve devamında imparatorlukların çözülmesi, Sanayi ve Fransız Devrimi'nin idealine erişmesi biçiminde yorumlanabilecek “ulus devlet”ler dünyası, ekonomik ve sosyal sistemlerin geçirdiği önemli dönüşümler, liberal kapitalizmin bunalımları ve bunlardan çıkışı, sosyalizmin bir devlet edinme deneyimi yaşaması, ikinci büyük savaş, dünyanın yeniden şekillenışı, kutuplar, yeni fikir açılımları, yeni toplumsal hareketler, bilgi ve teknolojide devrim niteliğinde ilerleme, kutupların çözülüşü ve küreselleşme... Bütün bunlar, önemli satır başlıkları olarak ve ayrıntılı açılımlarıyla birlikte, 20. yüzyılın tarih yazıcılarına armağanıydı.

Bunlar içerisinde “küreselleşme”, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek artan bir yoğunlukta literatüre giren, yüzyılın sonunda ise, neredeyse yaşanan bütün gelişmelerin kendisiyle birlikte anıldığı bir kavram

haline geldi. Bugün “küreselleşme ve ...” demek suretiyle, bu kavramla birlikte değerlendirilemeyecek olgu belki de yoktur. Küreselleşme yazını, makro ölçekli ekonomi politik, ulus devletler ve uluslar arası ilişkilerden, mikro ölçekli toplumsal gruplara, aile düzenine, bireylerin yaşam ve tüketim tarzına kadar hemen her konuda kendini göstermektedir. Geçen yüzyılın sonunda akademik ve neredeyse gündelik tartışmaların her noktasına nüfuz eden “küreselleşme” kavramı, 21. yüzyılın başında da tartışmaların seyrini belirleyen bir üst kavram, bazen bir reçete ya da yol haritası olarak hâlâ olayların değerlendirilmesinde üstlendiği başat rolü sürdürmektedir.

Küreselleşme, kabaca ekonomik, sosyal, yönetsel, bilimsel- teknolojik ve kültürel nüfuz alanlarına sahiptir. Bugün yaşanan çoğu dönüşümde hangi oranda olursa olsun, bir şekilde küreselleşme sürecinin etkilerinden söz etmek mümkündür. Bu etkilerden en önemlisi ya da en çok ve açık hissedileni, belki de “ulus” ve “ulus devlet” üzerinde görülenidir. Ekonomik anlamda merkantilizm ve onun olgun hali olan kapitalizmin ihtiyacı, siyasal anlamda feodal yapıların çözülmesinin sonucu, toplumsal, kültürel ve felsefi açılardan yeni anlayışların mekânı olan “ulus devlet”, 20. yüzyılın sonlarına doğru küresel kapitalizm olgusuna koşut olarak hem dışarıdan hem içeriden bir dizi değişim talebiyle yüz yüze gelmiştir. Genellikle sermaye hareketliliği, ticaretin sınırları aşan niteliği, uluslararası ilişkilerin sermaye ve ticaret ağlarıyla yeniden biçimlenen yapısı içinde beliren dış değişim talebi, içeride, siyaset, yönetim, toplum ve kültür ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, “ulus” kimliğini aşan yeni kimlik arayışları ve yeni toplumsal hareketler gibi alanlarda kendini hissettirmektedir.

Ulus devlet yapısını yeniden sorgulamaya açan bu değişim talepleri, ülkemizde de çeşitli boyutlarda kendini göstermektedir. Makro ölçekli ya da uluslararası niteliği ağır basan

nitelikte olan talepler diğer ülkelerle ve toplumlarla benzerlik göstermekle birlikte, özellikle etnisite, kültür, kimlik alanlarında yoğunlaşan bir “değişim” dalgasının Türkiye özeline ilişkin ayağından da söz etmek mümkündür. Bu noktada inceleme konusu yapılabilecek alanlardan biri de, kimliğin yeniden keşfi ve inşası bağlamında dikkati çeken ve küreselleşme kavramıyla hemen hemen aynı zamanda ve yoğunlukta gündemdeki ağırlığını artıran “Alevîlik” olgusudur.

Alevîlik, köken itibariyle yüzlerce yıllık geçmişe sahip olmasına rağmen yazılı kültürde yeterince yer almadığı için son dönemde çoğu araştırmacının çok “yeni” bir olguymuş gibi ve özüne inmeden ele aldığı köklü bir inanç ve kültür ögesidir. Bilimsel ve kültürel araştırmalara son yirmi-otuz yılda daha çok konu olması, Alevîliği, literatürde yine aynı dönemde büyük ağırlık kazanan “küreselleşme” kavramı ışığında okumayı da bir yerde zorunlu kılmaktadır. Çünkü Alevîlik, özü itibariyle “evrensel” denebilecek kimi değerler, düşünceler, inanç ve kültür kodları ile yine aynı derecede önemli “yerel” kimlik sorunlarıyla tam da “küreselleşme” yazınına çok yakın bir noktada konumlanmaktadır. Alevîliğin, tarihsel süreçte yaşadığı, bugüne taşınan ve bugün de toplum, din, kültür, devlet ve siyasi iktidarlar karşısında varlığını sürdüren genel sorunları, küreselleşmenin olumlu ve olumsuz etkileriyle beraber yeni bir biçim almaya başlamıştır. Şu halde Alevîlik, kendi içinde olduğu kadar, giderek dışarıdan da kendisini saran bir “kıskaçla” yüz yüze gelmektedir.

Bu çalışma da, küreselleşmeden başlayarak, ulus devlet ve kentleşme olguları içerisinde Alevîlik olgusunun karşı karşıya bulunduğu bu “kıskaca” ışık tutma amacındadır. En geniş çerçevede “küreselleşme” süreci, bir alt çerçevede küreselleşmeden doğrudan etkilenen “ulus devlet” ve onun karşı karşıya bulunduğu gelişim süreçlerinden biri olan “kent-

leşme”, en alt çerçevede de, bütün bu gelişim-dönüşüm süreçleri içerisinde Alevîliğin aldığı konum değerlendirilecektir.

Küreselleşme Literatürü

Geçtiğimiz yüzyılın, özellikle son döneminde bir “fenomen” hâline gelen küreselleşme kavramının, kendisi diğer pek çok kavramı etkilediği gibi, ona farklı noktalardan bakan yazarlar ve düşünürlerce çok değişik biçimlerde ele alındığı ve değerlendirildiği görülmektedir. Küreselleşme üzerine yapılan tartışmalar, böyle bir kavramın, daha doğrusu “küreselleşme” ile tarif edilen gelişmelerin gerçekten var olup olmadığından kavramın tarihsel gelişimine, geldiği noktaya, etkilediği alanlara ve gelecekte izleyeceği seyre kadar uzanmaktadır.

Süreç açısından, Robertson küreselleşme olgusunu çok uzun bir tarih aralığına yaymaktadır. Küreselleşme sürecini 5 evrede inceleyen Robertson’a göre, “oluşum evresi”, ulus devletlerin yavaş yavaş ortaya çıktığı 15-18. yüzyıl aralığına kadar uzanmaktadır. İkinci evre “başlangıç evresi”dir ve 18. yüzyıl ortasından 1870’lere değin sürer. “Yükseliş evresi”, 1870’ten 1920’lerin ortasına denk gelir. Bu aşamadan sonra 1960’ların sonuna kadar geçen evre, “hegemonya için mücadele evresi”dir. Beşinci evre ise, 1960’ların sonunda başlayan, 1990’ların başında kriz belirtileri gösteren ve hâlihazırda yaşamakta olduğumuz “belirsizlik evresi”dir (Robertson, 1999: 99-101). Robertson’un ulus devletlerin oluşumundan bugüne ulaşan gelişmeleri küreselleşmenin evreleri olarak gören yaklaşımı, süreci çok geniş kapsamlı almaktadır. Bununla beraber, ilk üç evre altyapı olarak görülürse, küreselleşmenin hem kavram hem de süreç olarak yoğun olarak gündeme taşındığı dönem olarak, konu üzerinde çalışanların çoğunluğu tarafından genel kabul gören tarih kesiti, 1960 sonrası dönemdir. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, yeni toplumsal hareketler,

sermaye hareketliliğinin hız kazanması ve ulus ölçeğini aşması, ‘60’larda başlayan; ama özellikle 1980, hatta 1990 sonrasında iyice belirginleşen ve kısaca “küreselleşme” adını alan bir seyir izlemiştir.

Küreselleşme olgusu, farklı ideolojik duruşlara sahip yazarlarca farklı açılardan ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu konudaki literatür, etkinin hissedildiği dönemin kısalığına rağmen, daha şimdiden oldukça geniş kapsama erişmiştir denebilir. Küreselleşmenin yanında olanlar, küreselleşmenin karşısında olanlar, onu bir süreç olarak ele alanlar, küreselleşmenin bağımsız bir alan olarak varlığını reddedenler, yaşanan her gelişmeyi ona bağlayanlar gibi farklı noktalarda konumlanan yazarların her biri, incelediği ya da üzerine eğildiği yönü ne olursa olsun, bir şekilde ve farkında olarak ya da olmayarak bu literatürün zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşme etrafında dönen tartışmaları sınıflandıran en ciddi çalışmalardan biri, D. Held-A. McGrew-D. Goldblatt ve J. Perraton’un ortak çalışmasıdır. Küreselleşmeyi, “iktisadî ve teknolojik güçlerin paylaşılan sosyal alanı olarak dünyanın hızla şekillendirildiği ve dünyanın bir bölgesindeki gelişmelerin kürenin diğer tarafındaki bireylerin ve toplulukların yaşama şansları için büyük ve derin sonuçlar yaratacağı” görüşüne dayandıran yazarlara göre, küreselleşme etrafında dönen tartışmalar, kabaca üç düşünce okulunca sürdürülmektedir. Bunlar, “hiper-küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler”dir (Held vd., 2006: 161-163). Hiper-küreselleşmeciler sınırları olmayan tek küresel ekonomi, sınırları aşan üretim, ticaret ve finans ağı, ulus devletin sonu gibi kavramlarla öne çıkmaktadır. Şüpheci tez, yaşanan ekonomik sürecin, önceki dönemlerden, örneğin 20. yüzyıl başındaki uluslararası ekonomik yapıdan çok da “küresel” olmadığından hareketle, tüm küreselleşme yazınına bir efsaneden ibaret

görmektedir. Dönüşümcüler ise, küreselleşmenin modern toplumları ve ulus devleti ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı bir toplumsal, ekonomik ve siyasal sürecin itici gücü olduğu görüşünü savunurlar.

Yazarların "hiper-küreselleşmeci" isimler arasında saydığı Ohmae, "4 I" diye formüle ettiği dört faktörden yola çıkarak, ulus devletin bireyler ve dünya siyaseti üzerindeki belirgin rolünü kaybettiğini ve artık sonunun geldiğini iddia etmektedir. Bu faktörler, sınır tanımayan yatırım noktasına gelen "sermaye (Investment)", ulusal çıkarlardan global ölçekli düşünmeye ve firma çıkarlarına yönelen "endüstri (Industry)", bu yatırımları ve endüstriyel hareketi kolaylaştıran "enformasyon teknolojisi (Information)" ve artık global hale gelen, ulusal bağlılığı aşan "bireysel tüketim (Individual)" faktörüdür. Tüm bu nedenlerle aşınan ulus devletin yerine, Ohmae, ekonomik ölçekli "bölge-devlet" reçetesini önermektedir (Ohmae, 2006: 269-271 ve 283).

Ohmae'nin "ulus devletin sonu"nu ilan eden küreselleşme anlayışı, bu çizgideki yazarlardan Fukuyama'da biraz daha ileri giderek, "tarihin sonu"nun ilanına varmaktadır. Fukuyama, Marx ve onun yöntem bağlamında "selefi" Hegel'e uzanan geniş bir felsefi sunum ile özellikle 20. yüzyılda görülen siyasal sistemleri, bunlardan liberalizme alternatif olarak görülen komünist ve faşist sistemlerin çöküşünü aktardıktan sonra, gelinen noktada "modern liberalizm bağlamında çözümlenemeyecek ve başka bir alternatif siyasal-ekonomik yapı tarafından çözümlenebilecek" neredeyse hiçbir temel çelişki kalmadığından hareketle artık "tarihin sonuna" geldiğimizi iddia etmektedir (Fukuyama, 2006: 240).

Küreselleşme konusunda şüpheli tezlerin en öne çıkanlarından biri, Hirst ve Thompson'un küreselleşmeyi bir "mit"ten ibaret gören yaklaşımlarıdır (Hirst ve Thompson, 2006: 26-27). Bu yazarlara göre, şu anki ileri derecede uluslararasılaşmış ekonomi, daha

önce görülmemiş bir şey değildir. Hatta bazı açılardan, mevcut ekonomi, 1870'ten 1914'e kadar geçerli olan rejimden daha açık ve daha az bütünleşmiştir. Öte yandan, gerçek anlamda ulus ötesi şirketler görece daha azdır. Çoğu şirket, ulus temellidir ve ulusal güçle çokuluslu ticaret yapmaktadır. Aşırı küreselleşmecilerin kabul ettiğinin aksine, dünya ekonomisi gerçek anlamda "küresel" olmaktan oldukça uzaktır. Bunlar ve bunlar gibi pek çok nedenle, Hirst ve Thompson, "küresel ekonomi"den söz edilemeyeceğini, küreselleşme denen şeyin, mevcudun farklı anlamlandırılması bağlamından sadece bir "mit" olduğunu söylemektedirler.

Wallerstein, küreselleşme tartışmalarına şüphelilere yakın bir noktadan ama kendine özgü ve daha farklı bir açıdan katılmaktadır. Wallerstein'a göre "küreselleşme", moda ve klişe pek çok terim gibi dönemsel bir rüzgârdan ibarettir. Daha önceki dönemlerde de böyle terimler görünmüş, genellikle on veya yirmi sene kadar süren gel geç konseptler olarak var olmuş ve kaybolmuşlardır. Örneğin, küreselleşmeden önce "moda" olan terim, "kalkınma"dır. Kalkınma, Wallerstein'a göre yayılcı Avrupa'nın kolonyel dönem boyunca dünyanın geri kalanındaki ekonomik gelişmeye ilişkin görüşünü yansıtan bir metafor ve Avrupalı'lar tarafından dünyanın Avrupalı olmayan geri kalanının sahip olduğu kaynakları sömürmek ve kâr elde etmek için ortaya koydukları somut aksiyonlar bütününe işaret etmektedir. Küreselleşme, popülerliğini yitiren "kalkınmacılık" yerine bugün moda olarak sunulan yeni reçeteden başka bir şey değildir (Wallerstein, 2006: 131-132).

"Dönüşümcü" çizgide gösterilen Giddens'a göre aslında yaşanan "modernitenin küreselleşmesi"dir. Giddens bu süreci, yaşadığımız çağa özgü olan "zamanmekân uzaklaşması"nın fazlalığı, yerel ile uzak olanın ilişkilerindeki gerilme, küreselleşmenin diyalektiği noktalarında incelemek-

tedir (Giddens, 2006: 204). Küreselleşme konusundaki literatürü kabaca “uluslararası ilişkiler” ve Wallerstein ile ilişkilendirilen “dünya sistemi teorisi” şeklinde iki kuramsal yaklaşım etrafında okuyan Giddens’a göre, küreselleşmenin dört boyutu vardır: Ulus devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümü (Giddens, 2006: 208). Giddens, kendi yaklaşımını ayırmak suretiyle, küreselleşme tartışmaları konusunda bir sınıflandırmaya gitmektedir. Giddens’a göre küreselleşme tartışmaları ağırlıkla iki grup arasında yürütülmektedir. Birinci grupta yer alan “şüpheliler”, bu konuda yaşanan tartışmaları, küreselleşme konusunda edilen lafların hepsini kuru gürültüden ibaret görmektedir. Onlara göre “küresel ekonomi” denilen şey, önceki dönemlerde var olan ekonomiden özellikle farklı bir şey değildir. Diğer tarafta yer alan “radikaller” ise, küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu, hatta sonuçlarının istisnasız her yerde hissedebileceğini, ulus devletler çağının artık geçtiğini, küreselleşmenin yeni bir aşama olduğunu iddia etmektedirler (Giddens, 2000: 20-21). Giddens, radikallerin tezlerini daha haklı görmekle birlikte, her iki grubu da fenomene yalnızca ekonomik açıdan bakmakla eleştirir. Oysa küreselleşme, ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel boyutları da olan bir olgudur. Küreselleşme, tek bir süreç değil, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgu kümesidir (Giddens, 2000: 225).

Son olarak Habermas da küreselleşmenin dönüştürücü etkisinden söz etmektedir. Küreselleşme konusundaki tartışmanın koordinatlarına “küreselleşmeciler, himayeciler ve üçüncü yolcular” olmak üzere üç grup yerleştiren Habermas’a göre, “küreselleşme” adı altında izah edilen gelişmeler, sadece göç ve kültürel tabakalaşma yoluyla ülke içinde halk arasındaki bütünlüğü, yani vatandaşların birbiriyle ve toplumla entegrasyonunu sağlayan devlet öncesi temelleri tehdit etmekle kalmaz;

daha mühimi, dünya iktisadı ve dünya toplumunun karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde gittikçe sıkışıp kalan devletin artık özerkliğini, aksiyon kabiliyetini ve demokratik özünü yitirmeye başlamasına da neden olur. Küreselleşme, âdeta tarihi bir terkibi köklü değişime uğratmaktadır (Habermas, 2002: 26-27). Habermas, ulus devletin tarihsel rolünü, işlevlerini ve doldurduğu alanı ikame edebilmek için, ulus ötesi yapılara geçilmesini, bunun için de ulus devletin “feshedilmesini” değil, bir üst düzeyde yeniden biçimlenecek şekilde kendini “dağıtmasını” ve aşmasını önermektedir.

Küreselleşmenin Genel Etkileri

Küreselleşme denen süreç, yukarıda kısaca özetlenen tartışmalarda da görüldüğü üzere, henüz adı tam konulamayan, sınırları açıkça çizilemeyen, etkisi ve sonrası kestirilemeyen niteliğiyle, gerek sosyal bilimlerde gerek diğer alanlarda yaşanan gelişmelere ve tartışmalara yön vermeye devam etmektedir. Bu durumun temelinde, belki de küreselleşmenin el’an yaşanan bir süreç olması yatmaktadır. Bugün dahi hızla dönen dünyada yaşanan pek çok ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel değişimin başlıca aktörü olarak gösterilen küreselleşmenin, yaşanıp bitmiş bir hale gelmeden ne olduğunu, nerelere sirayet ettiğini, neleri değiştirdiğini ve dünyaya ne bıraktığını ortaya koymak güçtür.

Küreselleşmenin üzerinde tam olmasa da geniş mutabakat sağlanmış bir tanımı henüz yoktur. Yalnızca çeşitli açılardan ve daha çok etkilerine yoğunlaşan değerlendirmeleri mevcuttur. Bu nedenle, bir çerçeveye ya da tanımla sınırlandırmaya girmektense, çok genel hatlarıyla yaşanan bu sürecin neleri, hangi alanları etkilediğini ortaya koymaya çalışmak daha makul görünmektedir.

Giddens, küreselleşmenin etkilerini sıralarken, en genelden en özele doğru geniş bir tablo çizmektedir. Ona göre küreselleşme temelde şu alanlara etki etmektedir: Öncelikle,

dünya finans düzeni değişmektedir. Geleneksel aile sistemleri, özellikle kadınların hak talepleri doğrultusunda değişime uğramaktadır. Güç, iki yönlü bir hareketle, bir yandan yerel topluluklardan ve devletlerden küresel arenaya doğru kayarken, aynı zamanda 'yerel özerklik' yönündeki baskının artmasıyla merkezileşmeyi kıran bir seyir izlemektedir. Ulusların ve ulusal sınırların içinde yeni ekonomik ve kültürel bölgeler oluşmaktadır. Ulus devlet ve siyasal liderler hâlâ uluslar arası arenada önemli roller üstlenmekteyken, aynı zamanda ulus devlet yapısı yeniden şekillenmektedir. Yalnızca ulus değil, aile, çalışma, gelenek, doğa, özkimlik gibi kavramlar, Giddens'in deyimiyle "kabuk kurumlar" da geçmiştekinden farklı anlamlar kazanarak değişmektedir (Giddens, 2000: 24-29). Giddens'a göre küreselleşme süreciyle, toplumsal ve bireysel yaşamda iki temel etki ortaya çıkmıştır: Birincisi, kamusal kurumların yanında gündelik yaşamda da geleneğin etkisi kırılmakta, gelenek gerilemektedir. İkincisi, geleneğin etkisinin zayıflamasına bağlı olarak, bireylerin özkimliğinin, benlik duygusunun temeli de değişmekte, özkimlik yeniden inşa ihtiyacı duymaktadır (Giddens, 2000: 56).

Habermas da küreselleşmenin etkilediği alanlar konusunda, benzer bir tablo sunmaktadır. Göç, meşruiyet yitimi ve bilgi yapılarındaki değişiklikler, diğer bazı değişimlerle birlikte, ulus devlet yapısını yıpratın, tahrip eden, sarsın niteliktedir. Küreselleşme süreciyle beraber en dikkat çekici değişimler, ulus devlet yapısında görülmektedir. Devletin kontrol kabiliyetini ve gücünü yitirmesi, karar mekanizmalarında meydana gelen meşruiyet eksikliği ve devletin meşruiyet temin edici idari ve düzenleme hizmetleri sunmakta yetersiz kalması ilk göze çarpan etkilerdir (Habermas, 2002: 26-27). Habermas'a göre küreselleşme, özetle hukuk güvenliği ve yürütme devletin etkinliğine, teritoryal devletin egemenliğine, kolektif kimliğe ve ulus dev-

letin demokratik meşruiyetine etki etmiştir (Habermas, 2002: 86).

Küreselleşmenin, ulus devletin temel işlevlerini yerine getirmesini ya doğrudan ya da yarattığı etkilerle dolaylı biçimde aştığını iddia eden bir başka yazar, Kazgan'dır. Kazgan'a göre, ulus devlet, çok sayıda işlevi yanında temelde birkaç işlevi yerine getirmektedir. Bunlar, etnik-dinsel kimliği ne olursa olsun, vatandaşlarına olanaklar ölçüsünde diğer ülkelerin saldırılarına karşı güvenlik, içeride bireylerin, toplumsal sınıfların ya da etnik-dinsel grupların karşısında hukuksal eşitlik ve adalet gibi işlevlerdir. Küreselleşme ile beraber bu işlevleri zayıflayan ulus devlet, farklı toplumsal grupları bir arada tutan yapıştırıcı işlevini de kaybetmektedir. Ulusal pazar, yerini uluslar arası pazara bırakıp, ulus devlet vatandaşının refahını sağlayacak işlevleri yerine getiremez hale gelince, bu devlete bağlılık anlamını yitirmekte, uluslar arası pazarın "büro"su haline gelen devlet yapıştırıcı işlevinden soyunmakta, iletişim imkânları farklı kültürlerle etkileşimi artırmakta, böylece toplumda etnik-dinsel alt kimlikler öne çıkmaktadır. Ulus devletin işlevini kaybederek yarattığı boşluğu, alt-kimlik esaslı hareketler ve ayrılma talepleri doldurmaktadır (Kazgan, 2000: 243-244).

Görüldüğü gibi, küreselleşmenin etkileri konusunda vurgular ve sıralama farklı olsa da birbirine yakın noktalar öne çıkmaktadır. Küreselleşme, en genel çerçevede ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal yapılara etki eden bir süreçtir. Bunların her birinin altında da pek çok alt başlıkla incelenebilecek çok farklı noktalara kadar uzanan etkilerden söz etmek mümkündür. Sonuçta küreselleşme, en geniş ölçekte uluslar arası ekonomi, finans, ticaret ağlarından, uluslararası ilişkilerden, ulus devlet ve ulus üstü yapılardan, devletlerin ve toplumların içinde kültürel dokulara, kimlik hareketlerine, aile yapılarına ve bireysel

yaşama kadar etkileri görülen karmaşık ve iç içe bir nüfuz alanına sahiptir.

Yazarların öne çıkardığı “ulus devletin aşınması” konusu, küreselleşmenin en önemli etkilerinden biridir. Gerçekten de küreselleşme süreciyle birlikte “ulus devlet” yapısı, hem dışarıdan güç ve egemenlik hem içeride meşruiyet ve birleştirme işlevlerinde önemli değişimlerle yüz yüze gelmiştir. Ulus devletin “vatandaşlık” esaslı meşruiyeti, sınırların aşınması, pazarların sınır ötesine ulaşması, kültürler arası yakınlık, yeni kavramlar, yeni toplumsal hareketler gibi etmenlerle, eski “homojen” ve kolektif ulus algısının yerine, farklılıklar esasında ulus öncesi kimlikler yeniden gündeme gelmiştir. İster kapitalizmin ya da emperyalizmin bir oyunu, ister küresel uyanışın ve kimliğin yeniden keşfinin bir tezahürü olarak görülsün, sonuçta bugün “yerel kimlikler”, yerel özerklik talepleri, alt-kimlik vurgusu, kimlikle kabullenilme talebi, ulusu ve ulus devletin sınırını oldukça aşan bir düzeyde, önceki dönemlerden çok daha fazla görülmekte ve açığa vurulmaktadır.

Küreselleşme sürecinin, bir “alt kimlik” olarak Alevîlik üzerindeki en belirgin etkisi de diğer bütün etmenlerle beraber, özellikle bu “kimliğin keşfi ve yeniden inşası” noktasında kendini göstermektedir. Alevîlik, bir inanç ve kültür ögesi olarak, ulus öncesi ve hatta ulus ötesi niteliğiyle, günümüzün ulus devletiyle sorunlar yaşaması muhtemel bir kimliktir. Yaşadığımız coğrafyada yüzyıllara uzanan geçmişi, birikmeli olarak bugüne taşıdığı sorunları, toplumla ayrışma ve bütünleşme noktaları, kültür aktarımı ve gelecek kaygısı ile Alevîlik, daha önce de birtakım sıkıntılarla karşı karşıya bulunmakla birlikte, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren mevcut sıkıntılarını yenileri eklenen bir noktadadır.

Alevîler, yüzyıllarca merkezi iktidarlar tarafından yok sayılan ve hep “çevre”de kalan, kültürünü kapalı, gizli olarak ve genellikle sözlü aktarım yoluyla koruyabilen bir toplu-

luktur. Gerek Osmanlı’nın son döneminde, gerek Cumhuriyet’in ilk yıllarında ilk kez “vatandaş” sayılma ümidiyle sarıldıkları rejim, kısa zamanda bu ümidi boşa çıkarınca, sıkıntılar yeniden örtülmüştür. 1950’lerden itibaren yaşanan göç ve kentleşme olgusu, yüzyıllarca kapalı köy toplumunda kendi halinde yaşanan ve yalnızca egemen yapıyla karşılaştığında açığa çıkan inanç ve kültürün çatışmasını, yeni bir aşamaya taşımıştır. Artık çatışma yeni taraflar edindiği gibi, bu kez -ve ilk kez- topluluğun kendi içinde de çatlaklar yaratacak bir noktaya gelmiştir. Bu zamana kadar yalnızca kendi dışından güçlerle yaşanan sıkıntılar, şimdi Alevîliğin kendi içinde de yaşanmaktadır. Yüzyılın sonunda, içerideki gelişmelerin üzerine dış gelişmeler ve özellikle “küreselleşme” olgusunun yaygın ve güçlü etkisi de eklenince, Alevî inancı ve kültürü, ciddî bir sınavın eşiğine gelmiştir. İşte, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınacak olan da, evrensel düşünce ve yerel kimlik kıskacında bulunan Alevîliğin kentleşme ve küreselleşme karşısında yüz yüze kaldığı bu “var olma” sınavıdır.

Alevîlik – Tarihsel ve Kavramsal Konumu

Alevîlik, hem inancın kendisinden kaynaklanan hem de ekonomik, sosyal, yönetsel ve siyasal birtakım nedenlerden dolayı yüzyıllar boyunca pek fazla gün yüzüne çıkamamış bir inançtır. Doğuş koşullarından ritüellerine, temel inanç öğelerinden kültürüne, yaşam tarzından toplumsal tabakalaşmada durduğu yere kadar, çoğu niteliği, ancak yirminci yüzyılda kayda geçen birtakım araştırmalara konu olabilmıştır. Onun öncesinde Alevîliğin, kapalı kırsal alanda, çoğunlukla idarenin ve egemen toplumsal yapının uzağında, gizlice, bastırılmış olarak yaşandığı ve Alevî kültürünün bugüne çok sınırlı yazılı kaynakların yanı sıra, esasında sözlü olarak aktarıldığı görülmektedir. Geçmiş dönemlerin belirsiz ve kaynaktan

yoksun niteliği, kentleşme süreciyle yeni bir boyut kazanmış; modernizmle birden bire yüz yüze gelen Alevîlik, yeni sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu özellikleri, Alevîlik konusunda çok kesin veriler, genel kabul gören tanımlar, kanıtlara dayalı bir tarih ve sınırları içeriği netleşmiş inanç ve kültür öğeleri ortaya koymayı güçleştirmektedir. Bugün Alevîlikle ilgili çalışmaların ya da bu konuda ortaya çıkan tarafların dahi konu üzerinde geniş bir mutabakat sağlayamadığı söylenebilir.

Alevîlik konusunda önde gelen araştırmacılarından Ocak da bu sıkıntıya dikkat çekmektedir. Ocak'a göre Alevîliğin çözüm bekleyen iki temel problematiği, tarih ve teoloji konusundaki belirsizliktir. Tarihsel olarak Alevîlerin en temel sorunlarını Ocak, dört noktada inceler. İlk mesele, Alevîliğin başlangıcı ile ilgilidir. Hem tarihsel hem mekânsal anlamda bu konuda bir dizi yanlışlık yapılmaktadır. Tarihsel anlamda, genelde sanıldığıının aksine Alevîlik Hz. Ali ve hilafet döneminde değil, Türklerin Müslümanlığa geçiş tarihlerinde başlamıştır. "Ali" kültürünün Alevîliğe dâhil olması ancak 15-16. yüzyıllarda ve Şîî etkisindedir. Mekânsal anlamda ise, Arap toprakları değil Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya ve oradan Balkanlar'a uzanan toprakları öne çıkmaktadır. İkinci olarak, Alevîlerin inancında yer alan Hz. Ali ile tarihsel bir kişilik olarak Hz. Ali arasındaki fark dikkati çekmektedir. Üçüncü mesele, yine tarihi bir olay olan Kerbela matem-ıstırap kültürünün gerçek haliyle inançta yer alan hallerinin karşılaştırılmasıdır. Son olarak, Osmanlı tarihi içinde Alevîlerin macerası ve Alevîlerin Osmanlı'ya bakışı da netleşmesi gereken bir meseledir. Olayın inanç yönünden çok sosyal çatışma yönü olmasına rağmen, zayıf araştırmalar hala ideolojik ve tepkisel niteliğini korumaktadır (Ocak, 2003: 163-165). Ocak, Alevî teolojisi alanında da birtakım belirsizlikler olduğuna dikkat çekmektedir. Bu teolojinin de henüz tam olarak ortaya konmadığını belirten Ocak, bu konuda

da dört önemli noktaya işaret etmektedir. Birincisi, Alevîlik, sanıldığıının aksine, teolojik tartışmalar ve inanç ayrılıklarının ürünü olan diğer itikadî İslam mezheplerinden biri değil, tamamen siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel şartların tabii seyriyle oluşmuş bir Müslümanlık tarzıdır ve bu sürecin özelliklerini taşımaktadır. İkincisi, Alevî teolojisi "bağdaştırmacı (senkretik)" bir teolojidir. Çok geniş bir zaman ve mekân boyutunda, bütün bu zaman ve mekânların inanç ve kültürlerinden etkiler ala ala oluşmuştur. Üçüncü olarak Alevî teolojisi, üzerinde tartışılmış, iyi işlenmiş, sistematik bir teoloji olmayıp, şifahi mitolojik bir teolojidir. Son olarak Alevî teolojisi, sosyolojik literatürde "gizli toplum (société secrète)" denilen türden kapalı bir toplumun ürünü olması itibarıyla, açık ve net kavramlar kullanmayan, sembolist, koyu mistik bir teolojidir (Ocak, 2003: 168-169). Ocak, belirtilen tüm bu özelliklerin, Alevîliğin sosyal tabanından kaynaklandığı fikrindedir. Bu sosyal taban ise, önceden büyük çoğunluğu yazı ile tanışmamış, kabilesel geleneklerine ve örflerine sınırsız bağlı ve mitolojik, sözlü bir kültürü, katettiği geniş coğrafyada rastladığı değişik motiflerle besleyerek gittiği her yere taşıyan bir kitle tarafından oluşturulmuştur.

Alevîliğin hem tarihsel kavranışı hem de kavramsallaştırılarak tanımlanması esasında farklı görüşler öne sürülmektedir. Tarihsel olarak, Alevîliği hilafet tartışmaları esasında Hz. Ali'nin halifeliği dönemine kadar götürülenler olduğu gibi, bunun inanç ve kültüre çok sonradan dâhil olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Bilimsel yanı zayıf iddialar bir yana, bu konuda öne çıkan araştırmacılarından ikisi, ortak noktaları bulunmakla birlikte başlangıç konusunda farklı dayanak noktalarına ulaşan Melikoff ve Ocak'tır. Bunlardan Melikoff'a göre, Alevîlik tarihi 13. yüzyıldan itibaren 15. yüzyıla kadar Anadolu'da bulunan Babailer ve erken Bektaşîler gibi akımlara kadar uzanmaktadır. Daha öncesi içinse

Melikoff, Orta Asya Türk inanışlarına, Şamanizm'e, yer yer Maniheizm ve Budizm'e atıfta bulunmakta ve Alevilik için "İslamlaştırılmış Şamanizm" deyimini kullanmaktadır. Ocak da Şamanizm etkisinden söz eder ancak O'nun vurgusu daha çok İslam tarihinde yoğunlaşır. Ocak, mekânsal anlamda Anadolu'nun yanı sıra Azerbaycan, Horasan ve Maverâünnehir Türklerine, Babailerle beraber de diğer "heteredoks" akımlara, sûfî-tasavvufî akımlara değinmektedir (Dressler 2003: 27-28). Ocak'a göre Alevilik teolojisinin koyu mistik karakterinin kökleri, 10. yüzyılda Orta Asya'ya ulaşmış olan popüler İslam sûfiliği ile Şamanizm, Budizm ve Maniheizm'in birbiri içine girmiş mitolojilerinin birleşmesinde aranmalıdır (Ocak, 2003: 170).

Aleviliğin tarihsel başlangıcı ve gelişimi konusundaki tartışmalar, yer yer birbirinden farklı seyir izlemekle birlikte ciddi araştırmaların kimi temel noktalarda uzlaştığı söylenebilir. Buna göre, Alevilik Eski Türk inancı, Şamanizm, Budizm ve Maniheizm'e uzanan bir etki geçmişine sahiptir. Türklerin İslam'ı kabulüyle birlikte buna İslam tasavvuf inancı eklenmiştir. Türkler'in Anadolu'ya gelişiyle de, bu coğrafyada yaşanan Babai isyanı ve benzeri tarihî-sosyal olaylar, Aleviliğe yeni bir biçim vermiştir. Anadolu'da bu dönemde ortaya çıkan Bektaşilik, Aleviliğe etki eden bir başka unsur olmuştur. İran'da Şah İsmail liderliğinde Safevî devletinin güçlenmesi ve o dönem Osmanlıyla yaşanan olaylar, 15-16. yüzyıllarda Şîî etkisinin de Aleviliğe dâhil olmasına neden olmuştur. Şu halde Alevilik, tarihsel anlamda Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya taşıdığı inançlarla İslam inanç öğelerinin ve Anadolu'da kurulan tarikatların, tasavvufî inançların birer harmanı olarak oluşmuş ve pek çok tarihî, dinsel, sosyo-ekonomik gelişmenin etkisi altında günümüze kadar gelmiştir denebilir.

Aleviliğin tarihi yanında, genel nitelikleri, sosyal yapısı, kültür ve inanç öğeleri konu-

sunda da değişik görüşler mevcuttur. Aleviliği yalnızca bir mezhep ya da inanç sistemi olarak gören, İslam'ın içinde bir inanç tarzı sayan, başlı başına bir din olarak İslam'ın dışında gören, Aleviliği dinsel yanından soyutlayıp bir yaşam biçimi ve felsefe olarak kabul eden farklı yaklaşımlar, özellikle son dönem Alevî araştırmacıları içinde kendini göstermektedir. Örneğin Bozkurt'a göre Alevilik denince anlaşılması gereken, "inançtan çok bir yaşama kuralı, yaşayış biçimi"dir (Bozkurt, 1990: 10). Oysa aynı noktada Bozkurt, Aleviliğin doğuşunu Hz. Ali'yi sevmek ve onun yolundan gitmek gibi "dini" referanslara bağlamaktadır. Bahadır, özellikle geçtiğimiz yüzyılın başında yoğunlaşan araştırmalardan yola çıkarak Aleviliği "Hıristiyan merkezli-Türk-Kürt ve Zaza" milliyetçi akımlar çerçevesinde ve "etnik" yaklaşımlar ışığında incelemekte, Aleviliğin bir etnik kökene dayandırılma çabalarına ayrıntılarıyla ışık tutmaktadır (Bahadır, 2003: 193-235). Alevî yazar Aydın ise, Aleviliğe özellikle "solda" görülen sert yaklaşımı reddetmekte, Aleviliğin yalnızca bir "dinsel perspektif" olarak küçümsenmemesi gerektiğini söyleyerek "ideolojik ve sosyal" yanına vurgu yapmaktadır (Aydın, 1999: 303-305).

Bütün bu tartışmalar bir yana, ciddî araştırmacılar, konuya daha bilimsel bir açıdan yaklaşmaktadırlar. Bu konuda öne çıkan yazarlardan Melikoff'un hem kelimenin kökeni hem Alevilikle karıştırılan ya da aynı anlamda kullanılan Bektaşilik, Kızılbaşlık, Şîilik gibi kavramlar konusundaki açıklamaları, hem de Aleviliğin temel inanç ve kültür öğelerine dair açıklamaları, ideolojik, tepkisel ya da taraflı-sınırlı araştırmalara göre daha makul görünmektedir. Melikoff Aleviliği bir "halk dini, göçebe halkların dini" olarak görmektedir. Tarihi ilk Türk halklarına kadar uzanan bu inanç, göçebe toplum yapısı nedeniyle yüzyıllarca farklı coğrafyalardan, inançlardan, kültürlerden, tarihi ve toplumsal olaylardan etkilenerek ve beslenerek bugüne gelmiştir. Bugün

Alevîlik denince, mekânsal anlamda Anadolu'dan batıda Rumeli ve Balkanlar'a, Bulgaristan'a, Yunanistan ve Arnavutluk'a; doğuda ise İran ve Azerbaycan'dan Türk coğrafyasına ve güneyde Arap yarımadasından Mısır'a uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış bir topluluktan söz edilmektedir (Melikoff, 1993: 30-34). Bugün bu coğrafya, ülkeler arası göçlerin yoğunlaşmasıyla daha da genişlemiş durumdadır. Küçük topluluklar halinde de olsa, Avrupa'dan Avustralya'ya kadar, "küresel" dünyanın yarattığı yeni inanç noktalarından ve inancın yayıldığı yeni coğrafyalardan söz etmek mümkündür.

Son olarak Alevî inancının temel özelliklerine de bakmak gerekir. Tarihsel ve coğrafi anlamda bu kadar geniş bir yaygınlığa sahip inancın bütün öğelerini ortaya koymak, bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Onun yerine özetleyici bir yaklaşımla, ana özellikler sıralanabilir. Konu üzerinde çalışan araştırmacılar genel olarak inanç üzerindeki Eski Türk, Şamanizm ve Asya inançlarının etkisini kabul etmektedir. Alevî ibadeti olan "cem" ayini, burada yer alan "dede" ve "semah", eski Türk törenlerindeki kam-şaman ve dans öğelerine kadar götürülmektedir. Ayrıca kutlanan kimi bayramlar, al karısı, dağ kutsiyeti gibi öğeler "göçebe" kültürden kalmıştır. Melikoff bunlara Bektaşî, Ahi, Hurufî ve Kızılbaş öğeleri ekler (Melikoff, 1993: 38-39). İslam tarihinden Hz. Ali ve Kербela kültleri ile tasavvuf etkisi diğer önemli etmenlerdir. Bunlara daha pek çok parça eklenebilir. Hem Ocak hem Melikoff'un dikkat çektiği üzere, Alevîlik sonuçta "senkretik" yani bağdaştırıcı bir inançtır. Değişik inanç ve kültür öğelerini bünyesinde barındırmaktadır.

Alevîliğin en önemli özelliklerinden biri de, sosyal olarak "göçebe-kırsal" kesimde yaşaması, kentleşmeyle ancak 20. yüzyılda yüz yüze gelmesidir. Bu "kapalı" toplumsal yapı, dış baskı ile birleşince, kendi iç hukukunu yaratmış, dinin şekli değil öz değerlerine

eğilmiş, gizli, yazılı kültürden uzak, sözlü olarak aktarılan, bu niteliğinin sonucu olarak da efsaneler, mitler, türküler, semboller gibi öğelerle bugüne gelen bir kimlik olmuştur.

Şu halde Alevîliği, bütün bu karmaşık, henüz çok da açığa çıkmamış, tarihsel, ekonomik, toplumsal ve teolojik yapısı tam anlamıyla ortaya konmamış yönleriyle birlikte ele almak ve çalışmalarda bu haliyle değerlendirmek gerekir. Ocak'ın yerinde tespitiyle, Alevîliğin Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan çok geniş bir mekân ve yüzyılları içine alan bir zaman içerisinde çok değişik din, inanç ve kültürlerin İslam, İslam tarihi ve İslam tasavvufu aracılığıyla senkretizasyonundan oluşan inanç kökenleri anlaşılmasından, ayrıca buna paralel olarak, başlangıçtan günümüze kadar sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı ve bu yapının geçirdiği dönüşümler bütün sebepleriyle çok iyi analiz edilmeden tam olarak anlaşılması mümkün değildir (Aydın, 1997: 31).

Alevîliğin yakın zamanda yüzleştiği kentleşme ve küreselleşme etmenlerine dayalı değişimi ortaya koymak için de bu tarihsel birikimi ve toplumsal dokuyu iyi okumak gerekmektedir. Son döneme ilişkin yapılacak analizlerin, bu arka plan ışığında işlendiğinde ve değerlendirildiğinde daha sağlıklı bir noktaya oturacağı aşikârdır.

Kentleşen Alevîliğin Kimlik Arayışı

Castells, küreselleşen dünyanın, "enformasyon çağı" dediği yeni zamanın geniş kapsamlı ve derinlikli bir analizine giriştiği üç ciltlik çalışmasının ikinci cildini başlı başına "kimlik" problemi üzerine inşa eder (Castells, 2006). Kimlik, yeni bir küresel-toplumsal yapı olan "ağ toplumuyla" bu toplumsal yapıda gizli hâkimiyet biçimlerine direniş arasındaki çelişkili ilişkilerin kilit kavramıdır. Castells, kimliğin toplumsal inşasını üç farklı biçim ve kökene ayırır. Bunlardan ilki "meşrulaştırıcı kimlik"tir ve toplumun egemen kurumları

tarafından, toplumsal aktörler karşısında egemenliklerini genişletmek ve akılcılaştırmak için inşa edilir. İkinci kimlik, “direniş kimliği”dir. Bu kimlik, hâkim olanın, başat olanın mantığı tarafından değersiz görülen ve/veya damgalanan konumlarda/koşullarda bulunan aktörler tarafından geliştirilir. Üçüncü olarak da “proje kimliği”ne değinir Castells. Proje kimliği, toplumsal aktörlerin kendilerine sunulan kültürel malzeme temelinde toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan yeni bir kimlik inşa etmeleri; bunu yaparken bütün bir toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlamalarıdır (Castells, 2006: 14). Castells, çok boyutlu analizleri eşliğinde, ağ toplumunun yükselişinin kimlik inşası süreçlerinin sorgulanmasını da beraberinde getirdiğini savunmaktadır.

Küreselleşmenin “kimlik” konusunu öne çıkaran etkisi, bu çalışma içerisinde de daha önce ele alındığı üzere hem doğrudan hem de dolaylı olarak kendini göstermektedir. Küresel düzeyde birbiriyle ilişkili ve etkileşim halinde bulunan toplumsal grupların, “öteki”leri tanıma ve kendini diğerlerinden ayıracak argümanları öne çıkarma süreci, küreselleşmenin kimlik üzerindeki doğrudan etkisidir. Dolaylı olarak da yine ulus devletin aşınması ve aşılması noktasından hareket edilebilir. Ulus devlet yapısının, kimlikleri tekleştiren, homojen kılan ve eşitleyen “vatandaş” statüsü, ulus devlet küreselleşme sürecinde yapıyı yırtıcı-üst niteliğini kaybetmeye başlayınca çözülmüş ya da çözülme noktasına gelmiştir. Kendini “bağlı” hissedeceği üst ve meşru dayanaktan kopan etnik-dinsel alt kimlikler, yeniden ulus öncesi hallerine yönelerek, kendi kimliklerinin keşfine girişmişlerdir. Çözülen “ulus” kimliğinin yarattığı boşluğu, yeniden ulus öncesi alt kimlikler doldurmaktadır.

Bu konuda Wallerstein’ın, meseleyi bir başka açıdan ele alan “evrenselcilik-tikelcilik” terimleri de açıklayıcı bir rol üstlenebilir. Evrenselciliği, “zamanın ve mekânın her noktasında, bütün insanlara, bütün gruplara ve

bütün tarihsel toplumsal sistemlere uygulanabilen yasalar ve hakikatler” olarak tanımlayan Wallerstein, konuyu “emperyalizm” olgusu ile ilişkilendirerek, evrenselcilik yok ettiği ya da baskı uyguladığı zaman insanların “tikelciliklere” sığındığını söyler (Wallerstein, 2005: 51). Tikelcilik, tanım gereği evrenselcilikleri reddeden, “biz farklıyız ve farklılık erdemdir”den hareket eden, evrenselciliklerin kurallarını kendisi üzerinde olumsuz ya da zarar verici gören anlayıştır. Bu tanımdan kalkarak Wallerstein, 5 tür tikelcilikten söz eder: Azınlık tikelciliği, gerileyen orta sınıf tikelciliği, daima en altta olanların tikelciliği, kendi ‘yüksek kültürüyle’ övünen züppe tikelciliği ve egemen elitlerin tikelciliği (Wallerstein, 2005: 57-61). Bütün bu tikelcilikler ile onların karşısında bulunan evrenselcilikler, Wallerstein’ın bakışıyla, “küresel bir gökkuşağı koalisyonu yaratılırken”, yerel, ulusal, bölgesel ya da küresel düzeyde eş zamanlı olarak ve en uygun karışımla bir arada düşünülmesi, ama hiçbir zaman da asıl “biz”likleri unutturmaması gereken inceleme nesnelere (Wallerstein, 2005: 67).

İster Castells’in kimliğin keşfi ve yeniden inşasına ilişkin analizinde “direniş kimliği”, ister Wallerstein’ın tikelcilikler sınıflandırmasında “daima en altta olanların tikelciliği” açısından değerlendirilsin, Alevî kimliğinin, küreselleşme sürecinin en yoğun olarak hissedildiği 20. yüzyılın son on yılı ile 21. yüzyılın başında kendini yeniden keşif ve inşa arayışına girdiği söylenebilir. Bu keşif-yeniden inşa süreci için, Türkiye’de genelde 1980, hatta özellikle 1990 sonrası işaret edilmektedir. Çoğu araştırma ve çalışmada bu tarihler öne çıkmaktadır; ama sürecin arka planını daha iyi oturtmak açısından, Cumhuriyet döneminde Alevîlerin geçirdiği dönüşüme etki eden olayları kısaca hatırlamakta yarar vardır.

Alevîlerin Cumhuriyet öncesi dönemde yaşadığı sorunların daha çok ekonomik-sosyal boyutlu olduğu, dinsel baskının ise bunu per-

çinleyen bir rol üstlendiği pek çok yazar tarafından kabul edilmektedir. Uzun yıllar boyunca Alevîlik, kendi kabuğuna çekilmiş bir toplumsal inanç-kültür niteliği arz etmektedir. Alevî kimliğinin açığa çıkma ve kabul görme mücadelesi içinse, en çok yüz-yüz elli yıllık bir geçmişten söz edilmektedir. Bu konuda ilk umudun Tanzimatla ortaya çıktığı, Tanzimat'ın Müslümanlar ve gayrimüslimler için öngördüğü liberal değişimlerin, Alevîlerde hukukî ve sosyal eşitlik beklentisi oluşturduğu ifade edilmektedir. Ancak, sonrasında yaşanan gelişmeler, hem Tanzimatla hem de çok ileride umut bağlanan Jön Türk hareketiyle bu beklentilerin boşa çıkacağını göstermiştir (Krieser, 2003: 12-14). Bu nedenle Cumhuriyet'in Alevîlerde salt "hukukî eşitlik" açısından dahi heyecan uyandırması doğaldır.

Gerçekten de hemen her araştırmacının dikkat çektiği üzere, Cumhuriyet rejimi, Alevîlerde, önceki dönemlerde yaşanan "baskı" ve "ayrımıcılığın" ortadan kalkacağı, kendilerinin ilk kez "vatandaş" statüsü edinecekleri, devletin görünürdeki "laik" niteliği gereği inanç ve ibadetlerini artık özgürce açığa vuracakları, kimliklerini saklamadan hukukî ve sosyal yönden "diğerleriyle" eşit vatandaşlar olarak yaşayacakları bir "yeni umut" olarak mutlak surette kabul görmüştür. Öyle ki, Alevîler Cumhuriyet'in daha ilk yıllarında, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanun uyarınca Bektaşî tekkeleri de kapatılmasına rağmen, Cumhuriyet rejimine ve Kemalizme bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Bu "laikleşme hareketi"nin, aslında tasavvufa ya da tasavvuf ehli dervişlere yönelik değil, "softa ve yobazlara" yönelik olduğunu düşünmüşlerdir (Dedebaba, 2002: 6). Ancak, Alevîler rejime mutlak bağlılıklarını sürdürseler de Cumhuriyet rejimi, Alevîlerin beklediği ya da umut ettiği eşitliği sağlamakta gönülsüz davranmış, giderek daha koyulaşan bir "laisizm"le yarı resmî Sünnî-Hanefî oluşum arasında, Alevîliği ve diğer dinî cemaatleri gör-

mezden gelmiştir. 1950'ler, Alevîler açısından yavaş yavaş kentlere açılmanın ve Demokrat Parti liberalizmiyle yeniden ümitlenmenin zamanı olmuştur. Ancak, bu ümit de boşa çıkmış, DP de özgürlükler yerine giderek daha fazla siyasallaşan İslamî söyleme yaklaşmıştır. 1960-70 arası dönem, görece özgürlükçü anayasal ve siyasal ortamda Alevîlerin ilk kez siyasete doğrudan müdahil oldukları dönemdir. 1966'da kurulan Birlik Partisi, siyasal anlamda diğer sosyal demokrat partilerden farklı olmamakla beraber, ilk kez "Alevî kimliği" üzerinden yürüttüğü siyasetle 1969 seçimlerinde meclise 8 "dede" sokmayı başaracaktır. Ancak bu, 1970'lerin çalkantılı siyasal ortamında devam eden bir hareket olmaz. Parti Türkiye Birlik Partisi adını alarak 1974 seçimlerine de girer ancak Alevî oyları bu kez başka partilere yönelmiştir. 1960 ve 70'li yıllar, aynı zamanda Alevîlerin kentlere aktığı, "göç" ve "kentleşme" olgusunun oldukça yoğunlaştığı dönemdir. 1970'ler, bir başka açıdan, iç ve dış konjonktürün etkisiyle sağ ve sol ideolojik kamplaşmanın da yoğunlaştığı yıllardır. Bu dönemde "kentlileşen" Alevî gençlerin pek çoğu için Alevîlik, sol ideolojik eğilimler arasında kaybolmuş, "dinsel" yanı reddedilerek sosyal ve kültürel yanı öne çıkarılmış ve özellikle "sol" ideolojilerle birlikte anılmıştır. 1970'lerin sonu, sol ideoloji ile harmanlanmış Alevîliğin, Kahramanmaraş, Çorum ve Sivas'ta yoğunlaşan sistematik saldırılarla karşı karşıya kaldığı olaylara sahne olmuştur. 1980, Türkiye'de pek çok açıdan olduğu gibi, Alevî kimliği ve kültürü açısından da önemli bir dönemeçtir. 12 Eylül darbesi ile, çoğu toplumsal kesim, sağ-sol siyasî ve ideolojik oluşumlar, sendikalar, dernekler ve yeni yeni yeşeren toplumsal örgütler ile birlikte Alevî toplumu da darbenin tırpanlayıcı etkisinden nasibini almıştır. Bundan sonraki süreç, diğer etmenlerle de birleşerek, Alevîliğin kimlik arayışına daha belirgin şekilde sahne olacaktır. 1980'ler, Alevîler açısından iki yanlı bir uyanışa işaret

eder. Öncelikle içeride, 70'ler boyunca ideolojik söylem içinde eritilen Alevîliğin siyasal oluşumların törpülenmesi ile bir boşluğa düşmesi ve Alevî gençlerinin ve yetişkinlerinin bu boşlukta yeniden kendi kimliklerine dönmeleri söz konusudur. Aynı dönem, daha geniş ölçekte ülkenin dışı açıldığı dönemdir ve "küreselleşme" rüzgârı, yavaş yavaş da olsa kendini göstermeye başlamıştır. 1989'da Sovyetler'in yıkılarak dünyanın "tek kutba" dönmesi, özellikle sol ideoloji içinde yeni arayışlara sahne olmuş, bu süreç küreselleşme ve onun kavramlarıyla birleşince, 90'lara gelindiğinde "kimlik", vurgulanan ve öne çıkarılan yeni değer olarak belirlemiştir. Alevîler tam bu süreci adlandırma ve anlamlandırmaya çalışırken, 1993'te Sivas'ta yaşanan "Madımak Katliamı" ile 1995'te Alevîlerin yoğun olarak yaşadığı Gazi Mahallesi olayları, uyanan kimlik üzerinde fitil etkisi yaratmış; birbiri ardına kurulan Alevî dernekleri, birlikleri, vakıfları, ikinci "Alevî partisi" olarak Demokratik Barış hareketi deneyimi, Alevîlik araştırmaları ve tartışmaları ile "Alevî kimliği", yeni bir keşif ve inşa sürecine girmiştir. Bugün Alevîlik, giderek genişleyen bir araştırma ve örgütlenme çabası içerisinde. Son dönemde görülen ve ülke tarihinde ilk kez tanık olunan kitlesel Alevî eylemleri, Alevîliğin kimlik arayışının ve kendini ifade özleminin artarak devam ettiğini göstermektedir¹.

Bütün bu gelişmeler ışığında, 1980 sonrası Alevî kimliği açısından bir uyanış evresine tanık olduğu genel kabul görmektedir. Çamuroğlu, "Alevî cemaatinin yeniden keşfe-

dilmesi"ni, farklı etkenlere bağlar. O'na göre, "sosyolojik açıdan" belirleyici etken, 1970'lerde doruk noktasına ulaşan, ekonomik ve politik nedenlerle kırdan kente göç olgusudur. Kente göç, varlığını yüzyıllarca ücra kırsal kesimlerde sürdüren Alevîliğe kaçınılmaz olarak yeni ve kentsel ifade biçimleri dayatmış; hızlı kentleşme, cemaatin toplumsal yapısında köklü dönüşümlere yol açmıştır. Çamuroğlu, "politik etkenleri" ise üç başlıkta incelemektedir. İlki, 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'da sosyalist blokun çökmesidir. Bu, genç ve orta kuşak Alevîler üzerinde "alternatif" ideolojilerin önemini yitirmesine neden olmuştur. 1980'lerin sonunda, bu insanlardan birçoğu kendilerini yeniden "Alevî" olarak tanımlamaya başlamıştır. İkinci etken, Türkiye'de '80 sonrası İslamî köktencilüğün, daha doğrusu siyasal İslam'ın yükselişidir. Yazar, Alevî derneklerinin artışı ve örgütlenme çabasını İslamcılığın yükselişi karşısındaki savunma içgüdüsüne bağlar. Üçüncü politik etkense, Çamuroğlu'na göre Kürt sorunudur. Alevîlerin "önemli bir bölümü Kürt olduğu için", etnisite temelli Kürt milliyetçiliğinin uyanışı karşısında, Alevîler, birlik ilkesini öne çıkarıp Alevî kimlik ve aidiyetini vurgulama yoluna gitmişlerdir (Çamuroğlu, 2000: 14-16).

Göç ve kentleşme olgusunun Alevî kimliği üzerindeki etkisine başka yazarlarca da dikkat çekilmektedir. Krieser'e göre, kendi köylerinde çocukları için bir gelecek göremeyen Alevî ailelerinin Batı Anadolu'ya ve Avrupa'ya göç etmesi, geleneksel kırsal Alevî organizasyonunu büyük ölçüde yok etmiştir. 1960'larda aileleriyle beraber şehirlere göçen ve ilk olarak yüksek öğrenimle karşılaşan Alevî gençlerinin çoğu, dini bir kenara bırakıp seküler sosyalizm ile toplumun problemleri için çözüm arayışına düşmüşlerdir. 1980'lerde ise, açık ve şehirli bir Alevîlik ortaya çıkmaya başlamış, Avrupa'daki diasporanın da etkisiyle sivil topluma dayalı Alevî örgütlenmesi yoğunlaşmış, Alevî-

¹ Cumhuriyetin ilk yıllarından 2000'lere uzanan süreçte Alevîliğin geçirdiği evreler, pek çok araştırmacı tarafından kabaca böyle özetlenmektedir. Burada tek tek referans verme yerine genel bir panorama çizilmiştir. Ayrıntılar ve farklı noktalara vurgular için şu çalışmalar anılabilir: (Yıldırım, 2007: 67-73; Krieser, 2003: 15-16; Subaşı, 2003: 182-183; Bruinessen, 2000: 119-123; Yalçınkaya, 1996: 179-181 ve 190-193).

lik kendi rönesansıyla karşı karşıya kalmıştır (Krieser, 2003: 16-17).

Aynı etkiye, Yalçınkaya da vurgu yapmaktadır. O'na göre, 1960'lı yıllardan başlayarak yoğunlaşan kırdan kente göç olgusu Alevîleri de etkilemiş ve çözücü bir etki yaratmıştır. Yine aynı yıllarda yurtdışına işçi gönderilmeye başlanmasıyla, Alevîler başka ülkeler ve toplumlarla da tanışma şansı elde etmiştir. "Önceden, kapalı toplumsal çevresi içinde sadece kendisi gibi olanlarla ilişki içinde bulunan Alevî, kentlere indikçe, Sünnî topluluklar tarafından kuşatılmış bir ortamda yaşamak zorunda kal(mıştır)". Kentleşme süreciyle birlikte, yeni bir Alevî tipi doğmuş, bu tip Alevî kimliğini kendine uygun biçimde yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Sonuç olarak, kentleşmeyle birlikte Alevîliğin üzerinde yükseldiği ahlakî sistematik çözülmüş ve yerini kentsel-kapitalist nitelikli değerler doldurmuştur. Yeni bir değerler sistemine sahip olan bu Alevî tipi, her alanda modern kurumlarla bütünleşmeye ve pay istemeye başlamıştır (Yalçınkaya, 1996: 179-180).

Kentleşme süreciyle beraber Alevî inanç ve toplum sisteminin değişimine güzel bir örnek de Alevî sanatçı Yavuz Top'tan gelmektedir. Top, kendisiyle yapılan bir söyleşide, Cumhuriyet dönemiyle beraber yeni hukuk sistemini benimseyen Alevîlerin, "dağdan şehre inmekle", kendi eski sistemlerini de terk ettiklerini vurgular (Aydın, 1997: 297). Kırsal Alevî toplumunda dedelerin hukuk tesis eden konuları ve cem törenlerinin toplum içinde bir otokontrol ve hukuk toplantısı da olması niteliği, kentleşmeyle birlikte kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Artık karısıyla boşanmak isteyen ya da akrabasıyla arsa ihtilafına düşen bir Alevî, çözümünü dede ya da cemde değil, Cumhuriyet mahkemelerinde arayacaktır. Yine, son dönemde artan dernek ve benzeri örgütler aracılığıyla cem ayininin seyirlik "kültür" törenine dönüştürülmesi, aslında ibadet niteliği ağır basan Semah'ın düğünlerde

dahi dönülen "folklorik" bir oyuna dönüşmesi, türkü barlarda semah çalınması ve dönülmesi, bir sanatçı gözüyle Yavuz Top'un bu değişimi vurgulamak için ortaya koyduğu örneklerden birkaçıdır.

Kentleşmenin Alevîliği dönüştürücü etkisi konusunda genel bir fikir birliği görülmektedir. Bu konuda Alevî kimliğinin değişmediğini, yalnızca Alevîlerin kaybetmiş oldukları hazineyi yeniden keşfettiklerini, yeniden bulduklarını iddia eden görüşler² olmakla beraber, genel kanı, göç ve kentleşme olgusunun Alevî inanç, kültür ve toplum yapısı ile yeniden inşa edilen Alevî kimliğini önemli ölçüde değiştirdiği-dönüştürdüğü yönündedir.

Bu konuda son dönemde artış gösteren "alan araştırmaları" da benzer bulguları ortaya çıkarmaktadır. Cerit ve Ergun'un kentli Alevî kimliğinin bir vechesi olarak "semah" icrasını inceledikleri araştırmada, "küreselleşme, göç, kent(li)leşme ve birey(sel)leşmenin bütün geleneksel yapılarda olduğu gibi Alevîlikte de ciddî farklılaşmaların önünü açtığına" dair bulgular yer almaktadır (Cerit ve Ergun, 2007: 338). Yazarlar, bu değişimleri, aile ve toplum yapısında yaşanan değişim, diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, 'dede otoritesi'nin zayıflaması, dede otoritesiyle de bağlantılı olarak Alevî toplumsal hukuk düzeninde yaşanan değişim, genel değer yargılarında görülen değişim ve kimliğin nitelik değiştirerek dışavurumu olmak üzere altı noktada özetlemektedirler (Cerit ve Ergun, 2007: 338-340). Özellikle evlilik ve aile kurumu gibi geleneksel yapılar ile bir ibadethane olarak "cemevi" tartışmalarına eğilen araştırmasında, Çakır da geleneğin korunması noktasında kimi dirençler olmasına rağmen, genel olarak bir değişimin gözlemlendiğine dikkat çekmektedir (Çakır, 2007: 1514-1515). Son olarak, Aktaş'ın kentleşen Alevîliğe (Aktaş, 2004: 71-72) ve daha da

² Örneğin İzzettin Doğan, Ayhan Aydın'la söyleşisi (1997: 396).

özele inerek kentsel alanda Alevî gençliğinin kimlik sorununa (Aktaş, 2003: 114-116) eğilen iki alan araştırmasında ortaya koyduğu bulgular da kentlerde yaşayan Alevîlerin kültürün aktarımı, inançlarını tanımlama ve ifade etme, diğer toplumsal-dinsel gruplar, özellikle de Sünnî kesimin Alevîliğe bakışı, toplumsal entegrasyon gibi sorunları konusunda genel ve özel yanları olan bir değişim ve dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

Tüm bu araştırmalar ve tartışmalar ışığında, Alevîliğin, şu ya da bu nedenle, şu ya da bu oranda bir değişim sürecinde olduğu görülmektedir. Toplumsal yapıların değişimi, bazen tarihin akışı içinde çok "hızlı" görünmekle birlikte, genelde çabuk ve kolay olmaktadır. Esaslı bir "değişim"den söz edebilmek için yüzyıllara yayılan bir süreç gerekebilmektedir. Ancak kimi etmenler, bu süreci hızlandıran, çabuklaştıran ve kolaylaştıran bir rol de üstlenebilmektedir. Bu çalışma içinde ortaya konmaya çalışılan da, 20. yüzyılın ikinci yarısında ülkemizde etkisini ve önemini hissettiren kentleşme olgusuyla, yüzyılın sonunda bütün dünyayı etkisini altına alan küreselleşme olgusunun, birbirini bütünleyen ve etkileyen süreçler olarak Alevî inancı ve kültürünü değişime uğratan, en azından değişim sürecini hızlandıran ve kolaylaştıran iki önemli etmen olduğudur.

Sonuç

Alevîlik, arkasına aldığı tarihin çok büyük bir bölümünü, siyasal, toplumsal, ekonomik ve dinsel kimi nedenlerden dolayı kapalı, kendi içinde ve gizli olarak yaşamak zorunda kalmış bir inanış ve kültürdür. Bu, Alevîlik içinde kimi kurumların ağır ağır fakat köklü şekilde oturmasına neden olmuştur. Geleneğini, yapılarını, inancını, dokusunu ve kültür öğelerini değiştirmek için etkileşimde bulunması gereken dış etmenlerden yüzyıllarca uzak kalan Alevîlik, karşılaştığı "dış" etmenlerin de ya resmi ya da gayri resmi kanaldan

"baskı" halinde karşısına çıkması nedeniyle, iyice "korumacı" bir karaktere bürünmüştür. İnanca ve kültüre etki edebilen etmenler ise, ya büyük isyanlar, savaşlar ya da devlet, siyaset ve toplum yapısındaki köklü değişim girişimleri olmuştur. Babai isyanlarının, Safevî devletiyle savaşların, Tanzimat'ın, Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal-siyasal çalkalanmaların yaşanan değişimde belirgin öğeler olarak ortaya çıkması bu nedenle tesadüf değildir.

Bütün tarihi boyunca kültürünü korumacı bir yaklaşımla aktaran, kendi kapalı toplumsal yapısı içinde varlığını şu ya da bu şekilde sürdürmeyi başaran Alevîlik, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha önce karşılaştığı ve bir şekilde aştığı "baskı"lardan çok farklı etmenlerle yüz yüze gelmiş ve bu kez ciddî ve oldukça hızlı bir değişim sürecinin içine kendiliğinden girmiştir. Bunlar, yalnız Alevîliği değil, bütün toplumsal dokuları aynı anda etkileyen iç ve dış ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bir dizi değişim etmenidir. İç yapı değişikliğini belirleyen "kentleşme" ile daha geniş ölçekte, kentleşme sürecini ve etkilerini belirginleştiren, yeniden biçimlendiren, kentleşmeyi de içine almak suretiyle daha geniş bir dairede bütün toplumsal hayatı etkileyen "küreselleşme", Alevîliğin de geçirdiği değişimde öne çıkan etmenler olarak göze çarpmaktadır.

Kentleşme ve göç olgusu, sosyo-ekonomik pek çok etkisinin yanı sıra, gerek ülkelerin içinde, gerek ülkeler arasında kültür etkileşiminin de yoğunlaşmasına, hız kazanmasına imkân tanımaktadır. Yüzyıllarca kapalı kırsal dairesi içinde daha çok "kendi gibi"lerle birlikte yaşayan ve "farklı" olanın uzağında kalan Alevîlik, inancının temel öğelerinden biri olan "yetmiş iki millete bir gözle bakma" fikrini, ancak kentleşme ve küreselleşme süreciyle daha derinden sınama imkânına kavuşmuştur. Çünkü, gerek ülke içinde kentlere, gerek Avrupa'ya ya da dünyanın diğer bölgelerine

açılan Alevî aileler, belki ilk kez “farklı” olanla bu derece yakın ilişki içine girebilmiştir. Yüzyıllarca kendileri açısından “öteki” olarak algılanan ve sosyo-ekonomik açıdan da üzerlerindeki baskının “müsebbibi” sayılan Sünnî kesimle, diğer mezhep taraftarlarıyla, ülke dışında farklı dinler ve inanışlarla yan yana gelen, işte, okulda, komşuluk ilişkilerinde ve diğer sosyal ortamlarda doğrudan paylaşım içerisine giren Alevîler, hem kendi inanç ve kültürlerine, hem başkalarının inanç ve kültürlerine daha yakından eğilme şansı bulmuşlardır. Kentleşme, kapalı bir topluluğu, hızlı ve sarsıcı biçimde dışa, diğer kültürlere, yaşam tarzlarına ve ideolojilere açan bir rol üstlenmiştir.

Öte yandan, ülkenin kentleşme süreciyle kötü şekilde dünyanın gündemine giren, çok hızlı bir şekilde etkisini hissettiren “küreselleşme” olgusu da, yaşanan değişime hem doğrudan hem dolaylı olarak etki etmiştir ve hâlâ da etmektedir. Küreselleşme, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, sermaye hareketliliğinin, ekonomik, teknolojik ve bilimsel gelişmenin artması gibi nedenlerle, toplumları ve kültürleri birbirine daha da yakınlaştıran bir süreçtir. Bu süreçte birbirleriyle karşılaşan kültürler hem yakınlaşma ve bütünleşmeyi hem de ayrışma ve çatışmayı eş zamanlı olarak yaşamaktadırlar. Büyük kentlerde ya da farklı ülkelerde birbiriyle karşılaşan kültürler, bir yandan diğer kültürleri tanır ve onlarla yakınlaşırken, diğer taraftan “öteki” ve “biz” bilincini de belirginleştirmektedir. Aynı süreç, ulus devlet yapılarını da köklü değişime uğrattığı için önceki dönemin birleştirici ve yapıştırıcı kimliği olan “ulus”un yerine yeniden ulus öncesi etnik ve dinsel alt-kimlikleri öne çıkarmaktadır. Yani küreselleşme, hem ulus içinde “kimlik” olgusunu açığa çıkaran, hem de farklı kimliklerin küresel arenada karşılaşmalarına fırsat tanıyan yanlarıyla, diğer alt-kimliklerde olduğu gibi Alevîlik üzerinde de önemli ve değiştiren bir etkide bulunmaktadır.

Şu hâlde Alevîliğin, geçmiş yüzyıllarda yaşadıklarından çok farklı bir dönemde olduğu ileri sürülebilir. Artık kentli sınıflara dâhil olan, inanç ve kültürün korunması dışında daha pek çok sorunla yüz yüze gelen, ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçlerden daha yoğun şekilde etkilenen Alevîlerin, inanç ve kültürlerinin devamına yönelik olarak da önlerinde halletmeleri gereken önemli meseleler bulunduğu açıktır. Bunlar, Alevîliğin kendi içinden ve dışarıdan kaynaklanan sorunlardır. Son olarak bu sorunlara da değinmekte yarar vardır.

Alevîlik öncelikle, kendi içinde henüz netleştirmediği noktalara eğilmek durumunda- dır. Bunlardan ilki, Ocak’ın da dikkat çektiği üzere, Alevî tarihi ve teolojisinin tartışmalı yönlerine ilişkin meselelerdir. Alevîliğin kökeni, tarihi, başlangıcından bugüne geçirdiği evreler, toplumsal, dinsel ve felsefi geçmişi açıkça ortaya konmadan, bugün yaşanan sorunlara çözüm aramaya çalışma çabası havada kalmaktadır. Bu konuda kaynak ve imkân sıkıntısı olduğu açıktır. Yüzyıllar boyunca kapalı ve gizli kalmış, yazılı tarihi kaynaklardan çoğunlukla yoksun, sözlü kültür aktarımı yoluyla bugüne gelebilmiş bir kültürü bütün boyutlarıyla ve bilimsel olarak ortaya koymak güçtür. Ancak yine de, Alevî araştırmacılarına düşen, gündelik siyasal meseleler arasında kaybolmaktansa, bilimin ve teknolojinin yeni imkânlarından yararlanarak Alevîliğin “gerçek” tarihini ve derli toplu teolojisini kayda geçirmek ve yeni kuşaklara aktarmaktır.

İkinci bir nokta, Alevîliğin, yüzyıllara ve çok geniş bir coğrafyaya yayılan özelliği gereği, farklı versiyonları, farklı öğeleri, farklı kolları ve uygulanma biçimleri olduğunu unutmadan ve bu inancı tekilleştirme çabasına düşmeden, yine bilimsel araştırma metodlarıyla inancın ortak öğelerini, ortak tarihini ve ortak değerlerini açığa çıkarma zorunluluğudur. Daha çok kulaktan dolma yazılar, yerel ya da sınırlı kaynaklara dayalı araştırmalar,

tepkisel ya da ideolojik yaklaşımlarla köklü bir inanç ve kültür birikimini kendince biçimlendiren ve dışarıya öyle yansıtan kişilere, gruplara, kurumlara ya da çalışmalara itibar etmeden, inancın gerçek yönlerini öne çıkaran incelemelere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Üçüncüsü, Alevîliğin çok geniş bir tarih birikiminin ürünü olduğu ve bugün ya da yarın, çeşitli değişim-dönüşümlere uğrasa da, kolaylıkla ortadan kalkmayacak denli köklü bir geçmişe dayandığı unutulmamalıdır. Bu, bugün kültürün kendi içinde yaşanan "aktarım" sorununa daha ciddiyetle eğilmeyi gerektirir. Gündeliğin, siyasalın, gelip geçici olanın peşine düşerek inancın ve kültürün evrensel, zaman ve mekândan soyut birikimi gözden çıkarılmamalıdır. Bu nedenle, kentleşme ve küreselleşme süreciyle karşı karşıya kalan Alevî toplumunun, özellikle de yeni nesil Alevîlerin kültürü öğrenirken dışarıdan ve inancın kendi içinden gelen olumsuz etkilerden uzak tutulması gerekir. Kentlerde, artık işlevini yitirmiş olan Alevî iç hukuk sistemi, kapalı kültür dokusu, yoğun gelenek baskısının yerine inancı ve kültürü çağın koşullarına uyarlayacak ve bunların aktarımını kolaylaştıracak fırsatlar yaratılmalıdır.

Alevîlik "dışarıdan" gelen kimi sorunlarla da yüz yüzedir. Bunlar da inancın ve kültürün yaşaması, var olması noktasında çözüm bekleyen önemli meselelerdir. Bu noktada ilk dikkat çeken, henüz toplumsal ve resmi kanallarda varlığını sürdüren "önyargı"ların kırılması meselesidir. Her ne kadar kentleşme süreciyle birlikte diğer toplum kesimleri ve dolaylı olarak devlet organları Alevîliği daha yakından tanımış ve tarihi önyargılarını az da olsa gevşetmişse de, uzun bir süreçte oluşan köklü önyargıların tamamen ortadan kalkmasının henüz vakit istediği ortadadır.

Bir başka husus, resmi düzeyde Alevî inancına yaklaşımın taşıdığı sorunlardır. Önceki yüzyılların aksine, "laik" bir devlet biçimini benimsemiş olan Cumhuriyet'in, ülke

içinde sayıları, etkinlikleri, ekonomik ya da toplumsal dağılımları ne olursa olsun, Alevî olduğunu ifade eden vatandaşlarına inançlarını ve kültürlerini rahatça yaşayabilecekleri bir ortam sunma yükümlülüğü vardır. Alevîlerin sıkça ifade ettikleri ve çözüm bekledikleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapısı, zorunlu din eğitimi, Alevî köylerine cami yapılması gibi sorunlar ile Alevî kurum ve kimliğinin tanınması gibi talepler, bu konuda atılması gereken öncelikli adımlar olarak görülmektedir. Örtülü ya da açık şekilde bu kimliğin reddine ve kendini ifade kanallarının ortadan kaldırılmasına yol açan yasal, yönetsel, siyasal ya da toplumsal sıkıntıların giderilmesi, her şeyden önce devletin anayasal dayanakları olan laiklik ve demokrasi ilkelerinin gereği olarak düşünülmektedir.

Toplumsal ve resmî kurumlarla ilişkisi yanında, Alevîliğin, bu çalışmada da öne çıkarılan kentleşme-küreselleşme süreçleriyle ilgili sorunları da bu inanç ve kültürün bütün öğeleri açısından üzerinde yeniden düşünülmesi, değerlendirilmesi, dikkate alınması gereken etkenler olarak göze çarpmaktadır. Kimlik yeniden keşfedilir ve inşa edilirken, tarihsel süreçte yaşanan bu köklü değişim dalgasından Alevîlik de üzerine düşeni alacaktır. Önemli olan, bu etkilenimin, ana dokuyu, mutlaka değiştirerek ama kökten tahrip etmeden, olumlu şekilde biçimlendireceği kanalların açık tutulabilmesi, bu süreçten kültürün ve inancın daha da zenginleşerek çıkmasının sağlanmasıdır.

Alevîlik, kendi içinde, tarihsel, teolojik, kurumsal ve kültürel kaynaklarını yeniden sorguladıktan, bunları günün değişen koşullarında yeniden okuduktan sonra ancak "dış" etkiler karşısında daha sağlıklı duran bir yapıya dönüşecektir. Bu yapıyı günün koşullarında yeniden inşa etmeyi başarabilen Alevîlik, hem dış toplumsal etki hem resmî kurumlarla ilişkisi hem de hızla ve yoğun şekilde toplumların hayatını yeniden biçimlendiren kentleş-

me-küreselleşme süreçleri karşısında vereceği sınava, geç de olsa, daha hazırlıklı ve sağlam temellerle girebilmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Ali (2004): "Kentleşen Alevîlik ve Sorunları", Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 29, 65-74.
- AKTAŞ, Ali (2003): "Kentsel Alanda Alevî Gençliğinin Kimlik Sorunlarına Sosyolojik Bir Bakış", Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 28, 101-119.
- AYDIN, Ayhan (1997): Alevîlik Bektaşîlik Söyleşileri, İstanbul, Pencere Yayınları.
- AYDIN, Erdoğan (1999): Kâbustan Demokrasiye: Milliyetçilik, Şeriatçılık ve Alevîlik, İstanbul, Gendaş Yayınları.
- BAHADIR, İbrahim (2003): "Alevîliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Alevîler Üzerindeki Etkileri", Bilgi Toplumunda Alevîlik, der. İbrahim Bahadır, Bielefeld/Almanya, Bielefeld Alevî Kültür Merkezi Yayınları.
- BOZKURT, Fuat (1990): Alevîliğin Toplumsal Boyutları, İstanbul, Yön Yayınları.
- BRUÏNESSEN, Martin Van (2000): Kürtlük, Türklük, Alevîlik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri, çev: Hakan Yurdakul, İstanbul, İletişim Yayınları.
- CASTELLS, Manuel (2006): Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür / Cilt II: Kimliğin Gücü, çev: Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CERİT, Şirin-Ergun, Levent (2007): "Kentli Alevî Kimliğinin Bir Veçhesi Olarak Semahları İcra Etmek: Hacı Bektaş Velî Kültür ve Tanıtma Derneği Buca Şubesi Örneği". 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Cilt 1, ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, Ankara: Türk Kültürü ve

Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.

- ÇAKIR, Sabri (2007): "Alevî Bektaşî Kimliği ve Cemevi Gerçeği", 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Cilt 1, ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül. Ankara, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÇAMUROĞLU, Reha (2000): Değişen Koşullarda Alevîlik, İstanbul, Doğan Kitapçılık.
- DEDEBABA, Bedri Noyan (2002): Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik, Cilt V. (Dergâhlar), yay. haz. Şakir Keçeli, Ankara, Ardıç Yayınları.
- DRESSLER, Markus (2003): "Alevî Geleneğin Dinsel Boyutları", çev: Aydın Ayhan, Hasan Coşkun, Bilgi Toplumunda Alevîlik, haz. İbrahim Bahadır, Bielefeld/Almanya, Bielefeld Alevî Kültür Merkezi Yayınları.
- FUKUYAMA, Francis (2006): "Tarihin Sonu Mu?", çev. Yusuf Kaplan, Küreselleşme Okumaları, Ekonomi-Siyaset, ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2006): "Modernitenin Küreselleşmesi", çev: Kudret Bülbül, Küreselleşme Okumaları: Ekonomi-Siyaset, ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2000): Elimizden Kaçıp Giden Dünya, çev: Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen (2002): Küreselleşme ve Millî Devletlerin Akîbeti, Çev: Medeni Beyaztaş, İstanbul, Bakış Yayınları.
- HELD, David vd. (2006): "Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür", çev: İsmail Akar, Küreselleşme Okumaları: Ekonomi-Siyaset, ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları.

HIRST, Paul, Thompson, Grahame (2006): "Küreselleşme-Gerekli Bir Mit Mi?", çev: Nasuh Uslu, Küreselleşme Okumaları: Ekonomi-Siyaset, ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları.

KAZGAN, Gülten (2000): Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KIESER, Hans-Lukas (2003): "Modern Çağda Alevîler", Çev: Aydın Ayhan, Hasan Coşkun, Bilgi Toplumunda Alevîlik, haz. İbrahim Bahadır, Bielefeld/Almanya, Bielefeld Alevî Kültür Merkezi Yayınları.

MÉLIKOFF, Iréne (1993): Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları, Çev: Turan Alptekin, İstanbul, Cem Yayınevi.

OCAK, Ahmet Yaşar (2003): "Alevîliğin Çözüm Bekleyen İki Temel Problematiği: Tarih ve Teoloji", Bilgi Toplumunda Alevîlik, haz. İbrahim Bahadır, Bielefeld/Almanya, Bielefeld Alevî Kültür Merkezi Yayınları.

OHMAE, Kenichi (2006): "Ulus Devletin Sonu", çev: Zülfü Dicleli, Küreselleşme Okumaları: Ekonomi-Siyaset, ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları.

ROBERTSON, Roland (1999): Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, 2. bs., çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim Sanat Yayınları.

SUBAŞI, Necdet (2003): "Alevîlik, Alevîler ve Modernleşme", Bilgi Toplumunda Alevîlik, haz. İbrahim Bahadır, Bielefeld/Almanya, Bielefeld Alevî Kültür Merkezi Yayınları.

YALÇINKAYA, Ayhan (1996): Alevîlikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

YILDIRIM, Ali (2007): "Alevîlerin Siyasal Yönelimleri", 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Cilt 1, ed. Filiz Kılıç,

Tuncay Bülbül, Ankara, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.

WALLERSTEIN, Immanuel (2006): "Kalkınmacılık ve Küreselleşmeden Sonrası Ne?", Çev: Yusuf Okan Kavuncu, Küreselleşme Okumaları: Ekonomi-Siyaset, ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları.

WALLERSTEIN, Immanuel (2005): 21. Yüzyılda Siyaset, 2. bs., çev: Taylan Doğan, Ender Abadoğlu, İstanbul Aram Yayıncılık.

